

ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE SİBER-ZORBALIK VE OKUL TÜKENMİŞLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING AND SCHOOL BURNOUT BASED ON STUDENTS' VIEWS

Nuray TAŞTAN*
Rıza GÖKLER**

Öz

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin siberzorbalık ile okul tükenmişliğine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırma verileri Ankara ilindeki 15 lisede öğrenim gören 370 öğrenciden toplanmıştır. Veri toplamak amacıyla *Siber Zorbalık ve İnternet Saldırganlığı Tarama Ölçeği* ve *Okul Tükenmişlik Ölçeği* kullanılmıştır. Veri setinin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma ve Pearson korelasyon gibi betimsel istatistikler kullanılmıştır. Bununla birlikte siberzorbalık okul tükenmişliğinin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığının incelenmesi amacıyla regresyon analizi kullanılmıştır. Bulgular öğrencilerin düşük düzeyde siber zorbalığa maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte öğrencilerin okul tükenmişlikleri de düşük düzeydedir. Araştırmada siber zorbalık mağduru olmak ile okul tükenmişliği arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Regresyon sonuçları da siber zorbalık mağduru olmanın okul tükenmişliğindeki değişkenliği açıklayan önemli etmenlerden biri olduğunu göstermiştir. Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, siber zorbalık ile okul tükenmişliği arasında güçlü bir ilişki olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siberzorbalık, Okul Tükenmişliği, Öğrenci.

Abstract

The purpose of the present study is to examine the relationship between cyberbullying and school burnout level of high school students. The study is a correlational survey. The data were collected from 370 students in 15 schools in Ankara province. To collect data *Cyberbullying and Online Aggression Survey Instrument* and *Scale for School Burnout* were used. To analyze the data descriptive statistical techniques such as arithmetical mean, standard deviation and Pearson correlation were used. In addition to this, simple regression was used to understand whether cyberbullying is a significant predictor of school burnout. The findings showed that students were exposed to cyberbullying rarely. Similarly their school burnout level was also low. Pearson correlation results implied that there is a moderate and significant relation between cyberbullying and school burnout. Regression results indicated that being a victim in cyber environment is a significant predictor of school burnout. Based on the findings, it was concluded that there is a strong relationship between cyberbullying and school burnout among students.

Keywords: Cyberbullying, School Burnout, Student.

1. Giriş

Okulun, belirlenmiş eğitimsel amaçları gerçekleştirebilmesi çeşitli etmene bağlıdır. Bu etmenlerden biri de öğrenciler arasındaki iletişimin olumlu olmasıdır. Ne var ki, önceki araştırmalar öğrenciler arasındaki şiddet ve zorbaca davranışların artış eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (Perren ve Hornung, 2005). Kepenekçi ve Çınkır'ın (2006) yürütmüş oldukları bir araştırmada öğrencilerin bir bölümünün fiziksel, sözel ve cinsel yönden zorbaca davranışlara maruz kaldıkları saptanmıştır. Başka bir çalışmada ise öğrencilerin, yetişkinlerle kıyaslandığında çok daha fazla zorbaca davranışlara maruz kaldıkları saptanmıştır (Fizpatrick, Dulin ve Piko, 2007).

Zorbaliğa maruz kalan öğrencilere odaklanan önceki araştırmalar incelendiğinde, bu öğrencilerin farklı boyutlarda psikolojik problemler yaşadıkları görülmektedir (Menesini, Modena ve Tani, 2009). Bu kapsamdaki bir çalışmada zorbalık mağduru öğrencilerin, diğer öğrencilere oranla daha fazla intihar etme eğilimi taşıdıkları ifade edilmiştir (Skapinakis vd., 2011). Diğer bir başka araştırma bulgusu ise sosyo-ekonomik düzeyi düşük öğrencilerin çok daha fazla zorbalık davranışları yaşadıkları saptanmıştır (Due vd., 2009). Zorbaliğa maruz kalan öğrencilerin ciddi düzeyde dikkat problemi yaşadıkları da gözlenmiştir (Ivarsson, Broberg, Arvidsson ve Gillberg, 2005). Fleming ve Jacobsen'in (2009) araştırmasında ise zorbalık mağduru öğrencilerinin uyku sorunları yaşadıkları ve yoğun düzeyde yalnızlık duygusu içerisinde

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü.

** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte Vieno, Gini ve Santinello (2011) zorbaca davranışlara maruz kalan öğrenciler arasında sigara ve alkol kullanımının yaygın olduğu ortaya çıkartmışlardır.

Son yıllarda öğrenciler arasında yaşanan zorbalık vakalarının sosyal ağlar üzerinde de yaşanmaya başladığı görülmektedir. Örneğin internet ve cep telefonları gibi mobil cihaz kullanımının öğrenciler arasında da yaygınlaşmasıyla birlikte, zorbaca davranışların siber ortamlarda da meydana geldiği ifade edilmektedir (Raskauskas ve Stolz, 2007). Yakın bir zaman önce gerçekleştirilmiş bir araştırmada öğrencilerin % 90'dan fazlasının neredeyse her gün internet kullandıkları ortaya çıkmıştır (Dempsey, Sulkowiski, Nichols ve Storch, 2009). Bu gelişmenin doğal bir sonucu da zorbalık vakalarının siber ortamlara taşınmasıdır. Siber ortamlarda gerçekleşen zorbalık türü ise "siberzorbalık" olarak kavramsallaştırılmıştır (Smith vd., 2008).

Siberzorbalığın öğrenciler açısından çeşitli olumsuz sonuçlarından söz etmek mümkündür. Bunlardan birisi de okul tükenmişliğidir. Alanyazın taramalarında okul tükenmişliğinin son yıllarda sıkça inceleme konusu edinildiği gözlenmiştir (Balkıs vd., 2011; Chang vd., 2000; Gündüz vd., 2012; Fimian vd., 1989; Gold vd., 1989; Kara 2014; Kutsal ve Bilge, 2012; İlbay, 2014; Salmela-Aro ve Tynkkynen, 2012; McCarthy vd., 1990). Alanyazın taramalarında okul tükenmişliği ile siber-zorbalık arasındaki ilişki konusunda ise bir boşluk olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, alanyazın taramalarında siber-zorbalık ile okul tükenmişliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koyan araştırmalara rastlanmamıştır. Bu kapsamda bu araştırmanın gerekçesi, siber-zorbalık ile okul tükenmişliği arasındaki ilişkiyi öğrenci görüşlerine göre ortaya çıkartmak ve böylece alanyazına görece katkı sunabilmektir.

1. 1. Kavramsal Çerçeve

1. 1. 1. Siberzorbalık

Alanyazında farklı tanımlarla karşılaşılma ile birlikte Smith ve arkadaşları (2006) siberzorbalığı "bir ya da birden fazla kişinin elektronik iletişim araçlarını kullanmak suretiyle, belirli bir zaman süresi içerisinde ve sürekli olarak kendisini savunma gücüne sahip olmayan birisine yönelik gerçekleştirdikleri kasıtlı saldırgan davranış" biçimde ele almışlardır. Siberzorbalığa yönelik araştırma sonuçları öğrencilerin yaklaşık %10'unun diğer öğrencilere internet ortamında zorbalık yaptıklarını ortaya koymaktadır. Diğer yandan yaklaşık olarak öğrencilerin %5'inin de siberzorbalık mağduru oldukları ifade edilmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004).

Siberzorbalığa odaklanan alanyazın incelemelerinde siberzorbalığın çeşitli biçim ve türlerinin olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi zorba olanların kurbanı tehdit etmesidir. Tehdit davranışı dışında zorbanın, kurbanı yönelik kötü içerikli sözler sarf ettiği de ifade edilmektedir. Bir diğer siberzorbalık davranışı da seçilmiş olan kurban hakkı siber ortamda dedikodu üretilmesidir. Tüm bu siberzorbalık davranışlarının internet ortamı ile cep telefonu gibi mobil cihazlar üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir (Dempsey vd., 2009). Kimi zaman, zorbanın kurbanın mobil hesaplarına yönelik isimsiz çağrılar gönderdikleri ve virüslü dosyalar postaladıkları ifade edilmektedir (Arıcak, 2009).

Öğrencilerin neden siber ortamlarda zorbalık gerçekleştirdiklerine yönelik araştırmalar da bu kapsamda artmaktadır. Bu çalışmalardan birinde siber zorbalık davranışının temel bir nedeninin bozulan arkadaşlıklar olduğu keşfedilmiştir. Özellikle duygusal ilişki yaşayan gençler arasındaki ilişkilerinin bozulması, kimi zaman taraflardan birinin diğerine siber ortamlarda zorbalık yapabilmesine yol açmaktadır. Ayrıca, birbirini çekemeyen ve birbirine kıskançlık duyguları besleyen öğrenciler arasında da siber ortamlarda zorbaca davranışlar sergilendiği ifade edilmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009).

Siberzorbalık vakalarındaki artış eğiliminin bir sonucu olarak bu konudaki araştırmaların da hatırı sayılır bir düzeye ulaştığını söylemek mümkündür. Bu çalışmalardan birini gerçekleştirmiş olan Dilmaç'a (2009) göre bazı psikolojik ihtiyaçlar ile siber zorbalık arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir diğer çalışmada ise siber zorbalığın öğrencilerin çeşitli türde psikiyatrik sonuçlara yol açtığı saptanmıştır (Arıcak, 2009). Baker ve Kavşut'un (2007) araştırmasında da lise öğrencileri arasında yaşanan siber zorbalığın sıklık düzeyi ile siber zorbalığın demografik değişkenlerle ilişkili olduğu gözlenmiştir

1. 1. 2. Okul Tükenmişliği

Tükenmişlik konusu başta psikoloji, yönetim ve eğitim bilimleri gibi çeşitli alanların son yıllarda popüler inceleme konuları arasında yer almaktadır. Tükenmişliğin çeşitli tanımları olmakla birlikte Freudenberger (1974) tükenmişliği, enerjinin, gücün ve kaynakların aşırı zorlanmasına dayalı olarak kişilerin başarısız olması ve yorulması biçiminde tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre tükenmişlik düşük enerji ve kronikleşen yorgunluk ve fiziksel tükenmeyi de içine alan bir durumdur (Pines ve Aronson, 1981). Maslach ve Jackson'a (1981) göre ise tükenmişlik; kişilik duyarsızlaşması ve kişisel başarıların azalması şeklinde seyir gösteren psikolojik bir durumdur.

Kişilerin tükenmişlik yaşamlarının çeşitli nedenlerinden söz edilebilir. Bunlar arasında aşırı iş yükü, kontrol eksikliği, ödül eksikliği ve sosyal destek eksikliği öne çıkan nedenler arasında sıralanmaktadır (Maslack ve Leiter, 1997). Araştırmalar tükenmişliğin kaygı, depresyon, hayal kırıklığı ve korku biçiminde kimi psikolojik sıkıntıya yol açtığını da ortaya koymuştur (Cordes ve Dougherty, 1993). Son yıllarda tükenmişliğin öğrenciler üzerindeki etkilerinin de sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Seçer'e (2015) göre okul tükenmişliğinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar arasında öğrencilerin aşırı akademik çalışma temposu nedeniyle bitkin düşmesi, bıkkınlık hissi yaşamaması, okula ve okuldaki faaliyetlere karşı ilgisinin azalması, ödevlerine yönelik duyarsızlaşma öne çıkan temel etmenlerdir.

Tükenmişlik konusunun ilk olarak işyerlerinde ve çalışma ortamlarında incelendiği görülmektedir. Ancak günümüzde artık, araştırmacıların tükenmişlik konusunu farklı ortamlar da inceleme konusu yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu ortamlardan biri de okuldur (Chambel ve Curral, 2005). Okul tükenmişliği, öğrencinin kendisini bitkin hissetmesi, olaylara ve kişilere yönelik alaycı ve ilgisiz bir tavır içerisinde girmesi ve kendisinde hissettiği beceriksizlik duygusu şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Meier ve Schmeck, 1985).

Okul tükenmişliğinin yol açtığı olumsuz tablo karşısında araştırmacılar artan oranda tükenmişlik konusuna eğilmektedir (Aypay ve Eryılmaz, 2011; Fimian vd., 1989). Yapılan bir araştırmada okul bağlılığının öğrenciler arasında tükenmişlik duygusunun azalmasına katkı sağladığı anlaşılmıştır (Wang vd., 2015). Okul tükenmişliğine yol açan bir diğer faktör de aşırı mükemmeliyetçiliktir. Gerçekçi olmayan yüksek beklentiler öğrencilerin artan oranda tükenmişlik yaşamlarının temel nedenleri arasında gösterilmektedir (Shih, 2012). Diğer yandan akademik tükenmişlik, yaşam doyumu ile duygusal zeka arasında da ilişki olduğu yapılan bir çalışmada ortaya konmuştur (Cazan ve Nastasa, 2015).

1.1.3. Siberzorbalık ve Okul Tükenmişliği İlişkisi

Siberzorbalık, zorbaca davranışların siber ortamlarda gerçekleşmesidir. Önceki araştırmalarda siber zorbalığın öğrenciler arasında giderek yaygınlaşma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (Smith vd., 2008). Öğrenciler arasında siber zorbalığın artması, onların okul tükenmişliği yaşamlarının önemli nedenlerinden birisi olabilir. Öğrenciler arasında yaşanması muhtemel zorbaca davranışların, siber ortamlarda da yaşanma ihtimali, onların giderek okul ortamına yönelik olumsuz duygular beslemesine neden olabilir. Böylesi bir durumun muhtemel bir sonucu, öğrencilerin okul tükenmişliği yaşamları olabilir. Öğrenciler arasındaki yüz yüze iletişim artan oranda mobil cihazlar arasında da gerçekleşmeye başlamıştır. Öğrenciler okul ortamında da mobil cihazları kullanabilmektedir. Öğrencilerin okul ortamında mobil cihazlar marifetiyle zorbalığa maruz kalmaları, yaşadıkları tehdit algısını artırabilir; bu durum onlarda aşırı bir stres ve kaygı yaratabilir. Böylesi bir durumun olası bir sonucunun da okul tükenmişliği olması mümkündür. Bu genel değerlendirmeler ışığında öğrenciler arasındaki siber zorbalık davranışları ile okul tükenmişliği arasında bir ilişki olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada söz edilen bu argümanın ampirik bir çalışmayla test edilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı lise öğrencileri görüşlerine dayalı olarak siber zorbalık ile okul tükenmişliği ilişkisini incelemektedir. Bu kapsamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Öğrencilerin siberzorbalığa ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Öğrencilerin okul tükenmişliğine yönelik görüşleri nasıldır?
3. Siberzorbalık ile okul tükenmişliği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Siberzorbalık okul tükenmişliğinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

Siber zorbalık ile eğitim stresi arasındaki bu araştırma ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmada verileri nicel teknikler kullanılmak suretiyle analiz edilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Ankara ili Çankaya ilçesindeki 54 lisede kayıtlı 38.000 öğrenci oluşturmaktadır. Bu büyüklükteki bir evreni %5 hoşgörü düzeyinde 384 öğrencinin temsil edebileceği varsayılmıştır. Araştırmanın yürütüldüğü ilçedeki okullar kendi içerisinde Anadolu Lisesi ve Meslek Liseleri olmak üzere iki alt-tabakaya ayrılmıştır. Ardından her okul türündeki toplam öğrenci sayısına bağlı olarak orantılı bir şekilde hangi okul türünden kaç öğrencinin örnekleme yer alacağına karar verilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya Anadolu liselerinden 240, Meslek Liselerinden ise 140 öğrencinin örnekleme alınmasına karar verilmiştir. Araştırma verileri 10'u Anadolu Lisesi 5'i'de Meslek Lisesi olmak üzere toplam 15 farklı okuldan toplanmıştır. Araştırma verilerin hangi okullardan toplanacağına karar verirken ise basit tesadüfi yöntem işe koşulmuştur. Veri toplama sürecinde olası veri kayıplarının önüne geçebilmek için 15 okulda toplam 400 öğrenciye veri toplama araçları dağıtılmış, bunlardan 370'si veri analizine uygun olarak

geri dönmüştür. Katılımcıların 252'si erkek, geri kalan 118'i kız öğrencidir. Katılımcıların 112'si dokuzuncu sınıf, 92'si onuncu sınıf 118'i on birinci sınıf ve geri kalan 48'i on ikinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin yaş ortalaması 16.3'dür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada siber zorbalığa ilişkin görüşleri saptayabilmek amacıyla orijinali Hinduja ve Pathin (2009) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe uyarlaması Özdemir ve Akar (2011) tarafından gerçekleştirilmiş olan "Siber Zorbalık ve İnternet Saldırganlığı Tarama Ölçeği" (SZİSTÖ) kullanılmıştır. Okul tükenmişliğine ilişkin görüşleri ortaya koyabilmek amacıyla da orijinali Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen ve Nurmuni (2009) tarafından geliştirilmiş olan ve Seçer, Halmatov, Veyis ve Ateş (2013) tarafından Türkçe uyarlaması gerçekleştirilmiş olan "Okul Tükenmişliği Ölçeği" kullanılmıştır.

2.2.1. Siber Zorbalık ve İnternet Saldırganlığı Tarama Ölçeği (SZİSTÖ)

SZİSTÖ, *Siber Zorba Kurbanı Olma* ve *Siber Zorba Olma* olmak üzere iki boyutlu bir veri toplama aracıdır. Her iki boyutun her birinde 9'ar olmak üzere ölçekte toplam 18 madde bulunmaktadır. Ölçek maddeleri "hiç" ile "her gün" arasında değer alan 5 dereceli Likert tipinde hazırlanmıştır. Siber zorba kurbanı olma alt-boyutunun örnek bir maddesi "*Birisi beni internet üzerinden tehdit etti*" şeklindedir. Siber zorba olma alt-boyutunun örnek bir maddesi ise "*Birisi hakkında internet üzerinden dedikodu yaptım*" şeklindedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında Özdemir ve Akar (2011) *siber zorba kurbanı olma* boyutunun, varyansın %40'ını açıkladığını ve bu boyuta ait Cronbach alfa değerinin .79 olduğunu rapor etmişlerdir. *Siber zorba olma* alt boyutunun açıkladığı varyans ise %71 olup, bu boyuta ilişkin Cronbach alfa değeri .94 olarak belirtilmiştir. Mevcut araştırmada toplanan 370 öğrenci verisi üzerinde yapılan Cronbach alfa değerlerinin de sırasıyla .82 ve .97 olduğu gözlenmiştir. Bu veriler ışığında SZİSTÖ'nün mevcut araştırmada da güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.2. Okul Tükenmişlik Ölçeği (OTÖ)

OTÖ, toplam dokuz madde ve üç alt boyuttan oluşan bir ölçektir. OTÖ'nün boyutları sırasıyla *duygusal tükenmişlik* (3 madde), *duyarsızlaşma* (3 madde) ve *düşük kişisel başarı algısı* (3 madde). OTÖ, "hiç katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" arasında değer alan beş dereceli bir ölçektir. OTÖ'de yer alan örnek maddeler arasında "*Okul derslerimi yaparken kendimi yetersiz hissediyorum*" ile "*Okula ilişkin beklentilerim her geçen gün azalıyor*" yer almaktadır. OTÖ'nün alt boyutlarının Cronbach alfa değerleri ise sırasıyla şu şekilde hesaplanmıştır; *duygusal tükenmişlik* .75; *duyarsızlaşma* .74 ve *düşük kişisel başarı algısı* .76. Mevcut araştırmada toplanan 370 öğrenci verisi üzerinde yapılan Cronbach alfa değerlerinin de sırasıyla .78, .77 ve .74 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara göre OTÖ'nün bu çalışmada da veri toplamak amacıyla kullanmaya elverişli bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.3. İşlemler ve Veri Analizi

Araştırma verileri okullar bizzat ziyaret edilmek suretiyle araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Veri toplama sürecinde öğrencilerin gönüllü katılımları esas alınmıştır. Her bir ölçeğin doldurulması ortalama 10 dakika sürmüştür. Toplanan ölçekler üzerinde gerçekleştirilmiş olan ön incelemeler sonucunda araştırma kapsamında dağıtılmış olan 400 ölçekten 370'inin veri analizine uygun olduğu değerlendirilmiştir. Dijital ortamda veri girişinin tamamlanmasından sonra veri seti üzerinde uç değer ile kayıp veri analizleri yapılmıştır. Kayıp veriler için ortalama değer ataması yapılmıştır. Uç değer analizleri için Mahalanobis uzaklıkları incelenmiştir. Verilerin çok değişkenli analiz varsayımlarını karşılayıp karşılamadığının analizi için normallik, doğrusallık ve çoklu bağlantı problemi testleri yapılmıştır. Normallik varsayımı için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklere ait alt-boyutlar bazından yapılan analizlerde tüm değerlerin artı/eksi 1.5 aralığında olduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre veri setinin normallik varsayımını karşıladığı değerlendirilmiştir. Doğrusallık analizi için saçılma grafiği incelenmiş ve veri setinin elips şeklinde olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre veri setinin doğrusal olduğu kararı verilmiştir. Ölçekler ve alt boyutları arasında çoklu bağlantı problemi durumu ise Pearson korelasyon değerlerine dayalı incelenmiştir. Ölçeklere ait alt-boyutlar arasında .80'in üzerinde bir korelasyon değeri gözlenmemiştir. Verilerin analizinde ise betimsel istatistikler ile çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Anlamlılık testleri (p) .05 düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında toplanan veriler nicel teknikler kullanılmak suretiyle analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle katılımcıların siber zorbalığa ve tükenmişliğe ilişkin görüşlerin nasıl olduğu betimsel istatistikler yardımıyla çözümlenmiştir. Bu kapsamda ayrıca, değişkenler arasındaki ilişki durumu Pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Siber zorbalığa ve Okul Tükenmişliğine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Değişkenler	Ort.	Ss.	1	2	3	4	5
1 Siberzorbalık Mağduru Olma	2.02	.82	1				
2 Siberzorba olma	2.04	.45	.04	1			
3 Duygusal Tükenme	2.51	.54	.34*	.07	1		
4 Duyarsızlaşma	2.57	.39	.37*	.09	.72*	1	
5 Düşük Kişisel Başarı	2.33	.42	.35*	.05	.69*	.67*	1

* $p < .05$; $N = 370$

Tablo 1'den izlenebileceği gibi katılımcılar düşük düzeyde siberzorbalık mağduru olduklarını ifade etmişlerdir ($Ort.=2.02$, $Ss.=.82$). Benzer şekilde katılımcılar düşük düzeyde siberzorba oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir ($Ort. = 2.44$, $Ss.=.45$). Okul tükenmişliğine yönelik bulgular incelendiğinde ise katılımcıların düşük düzeyde duygusal tükenme ($Ort. = 2.51$, $Ss.=.54$), duyarsızlaşma ($Ort. = 2.57$, $Ss.=.39$) ile düşük kişisel başarı ($Ort. = 2.33$, $Ss.=.35$) algısına sahip oldukları görülmektedir. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler ise Pearson korelasyon ile incelenmiştir.

Tablo 1'den görülebileceği üzere siberzorbalık mağduru olma ile duygusal tükenme ($r = .34$, $p < .05$), duyarsızlaşma ($r = .37$, $p < .05$) ve düşük kişisel başarı ($r = .35$, $p < .05$) arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiler vardır. Buna karşın siber zorba olmak ile okul tükenmişliğinin duygusal tükenme ($r = .07$, $p > .05$), duyarsızlaşma ($r = .09$, $p > .05$) ve düşük kişisel başarı ($r = .05$, $p > .05$) arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Dolayısıyla okul tükenmişliği ile siber zorba olmak arasında bir ilişki yoktur.

Araştırmada yanıt aranan bir diğer soru ise siberzorbalığa ilişkin öğrenci görüşlerinin, onların okul tükenmişliklerinin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığıdır. Bu amaçla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'te sıralı şekilde sunulmuştur.

Tablo 2: Okul Tükenmişliğine İlişkin Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	\hat{a}	t	p
Siberzorba Mağduru Olma	Okul Tükenmişliği	.17	3.47	.000*

$R = .36$; $R^2 = .12$; $F = 55.678$; $p < .001$

Tablo 2'den izlenebileceği gibi siberzorbalık mağduru olmak, öğrencilerin okul tükenmişliklerinin anlamlı bir yordayıcısıdır ($F = .55.678$, $p < .001$). Analiz sonuçları siber zorbalık mağduru olmanın okul tükenmişliğindeki değişkenliğin % 12'sini açıkladığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Okul Tükenmişliğine İlişkin Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	\hat{a}	t	p
Siberzorba Olma	Okul Tükenmişliği	.1.02	1.03	.451

$R = .06$; $R^2 = .000$; $F = 1.251$; $p > .001$

Tablo 3'ten de görülebileceği gibi siberzorba olmak, öğrencilerin okul tükenmişliklerinin anlamlı bir yordayıcısı değildir ($F = 1.251$, $p > .001$). Buna göre siberzorba olmak öğrencilerin okul tükenmişliğindeki değişkenliklerini açıklamamaktadır. Diğer bir deyişle öğrencilerin okul tükenmişlikleri onların siberzorba olmalarından bağımsızdır.

4. Tartışma

Bu araştırmada, öğrenci görüşlerine dayalı olarak siberzorbalık ile okul tükenmişliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda 370 lise öğrencisinin görüşlerine başvurulmuş olup, toplanan veriler nicel tekniklerle analiz edilmiştir. Araştırmada ilk olarak öğrencilerin siberzorbalığa maruz kalma durumları incelenmiştir. Bulgular, araştırmaya katılan öğrencilerin düşük düzeyde siber zorbalık mağduru olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, öğrencilerin ne sıklıkla siber zorbalık mağduru olduklarını odaklanan önceki araştırma sonuçlarıyla benzerdir. Örneğin Ybarra ve Mitchell'in (2004) yürüttükleri araştırmada öğrencilerin sadece %5'inin siber zorbalık mağduru oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin artan oranda internet kullanmaları ebeveynler ve eğitimciler arasında zaman zaman kaygıya yol açabilmektedir. Nitekim Dempsey ve arkadaşlarının (2009) yürüttükleri araştırmada, öğrencilerin neredeyse tamamına yakını artık internet kullandıkları gözlenmiştir. Buna karşın mevcut araştırmada da ortaya çıktığı

üzere öğrencilerin interneti fazla kullanmaları, onların siber zorbalığa maruz kalma oranını artırmamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin internet kullanımı konusundaki ebeveyn ve eğitimciler arasındaki endişenin ampirik desteği bulunmamaktadır.

Bu araştırmada ayrıca öğrencilerin düşük düzeyde siber zorbalık yaptıkları gözlenmiştir. Bu bulgu da, yine Ybarra ve Mitchell'in (2004) araştırma sonuçlarıyla uyumludur. Anılan çalışmada da öğrencilerin düşük düzeyde siber zorba oldukları saptanmıştır. Ayrıca mevcut bulgular siber zorbalık vakalarının arttığına ilişkin alan yazınla uyumlu değildir. Örneğin, Raskauskas ve Stolz (2007) yürütmüş oldukları araştırma sonucunda öğrenciler arasındaki zorba davranışların siber ortamlarda da yaşandığını ortaya çıkartmışlardır. Oysa mevcut çalışmada, öğrencilerin siber zorbalık yapma davranışını düşük düzeyde sergiledikleri anlaşılmıştır. Öğrenciler arasında siber zorbalık davranışının düşük düzeyde gözlenmesinin çeşitli nedenleri olabilir. Bunlar arasında devletin bu konuda almış olduğu tedbirler rol oynamış olabilir. Örneğin siber suçlara ilişkin yasal alt-yapı oluşturulmuş ve yürürlüğe girmiştir. İnternet kullanıcıların başkalarına yönelik siber saldırıları artık ileri teknolojiler sayesinde tespit edilebilmekte, failer hakkında işlem yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra internet kullanımı konusunda öğrenciler daha fazla bilinçlidir. Ailelerin ve eğitimcilerin de bu konuda hassasiyetleri, belki öğrenciler arasındaki siber zorbalığın görece düşük olmasına katkı sunmuş olabilir.

Diğer taraftan bu araştırmada öğrencilerin okul tükenmişliğine yönelik görüşleri de incelenmiştir. Okul tükenmişliği son yıllarda üzerinde sıkça durulan araştırma konularından birisi olmuştur ((Balkıs vd., 2011; Chang vd., 2000; Gündüz vd., 2012; Fimian vd., 1989; Gold vd., 1989; Kara 2014; Kutsal ve Bilge, 2012; İlbaý, 2014; Salmela-Aro ve Tynkkynen, 2012; McCarthy vd., 1990). Araştırmada öğrencilerin okul tükenmişliklerinin düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin okul tükenmişliklerinin düşük düzeyde olmasının muhtemel birçok nedeni olabilir. Bunlardan birisi öğrencilerin okul bağlılıklarının yüksek düzeyde olması olabilir. Nitekim Wang ve arkadaşlarının (2015) gerçekleştirmiş oldukları bir çalışmada okul bağlılığı yüksek öğrencilerin düşük düzeyde tükenmişlik yaşama durumları ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Bu araştırmanın bir diğer alt-problemi de siber zorbalık ile okul tükenmişliği arasında bir ilişki olup olmadığını incelemektir. Bulgular siber zorbalık mağduru olmak ile okul tükenmişliği arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Regresyon sonuçları da, okul tükenmişliğindeki değişkenliğin bir bölümün siber zorbalığa maruz kalma ile açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Daha önce gerçekleştirmiş çeşitli çalışmada zorbalığa maruz kalmak ile tükenmişlik yaşamak arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır (Belinda, Holland ve Reynolds, 2014; Yıldız, 2015). Önceki araştırmalarda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde çeşitli tür ve boyutlarda psikolojik sorunlar gözlemlendiğini ortaya çıkartmıştır. Bunlardan birisi, bu öğrencilerin intihar eğilimine girmeleridir (Skapinakis vd., 2011). Ayrıca bu öğrencilerde ciddi boyutlarda dikkat sorunu olduğu ifade edilmektedir (Iverson vd., 2005). Ayrıca başka bir çalışmada da zorbalık mağduru olanlarda uyku sorunu olduğu ve bu kişilerin giderek yalnızlık duygusu yaşadıkları saptanmıştır (Fleming ve Jacobsen, 2009). Dolayısıyla mevcut araştırmada ortaya çıkan sonuç genel itibarıyla benzer alan yazınla uyumludur.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma 370 öğrenciden oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık ile okul tükenmişliğine yönelik görüşleri incelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin düşük düzeyde siber zorbalık mağduru oldukları ve düşük düzeyde okul tükenmişliği yaşadıkları görülmüştür. Araştırmada ayrıca siber zorbalık mağduru olmanın okul tükenmişliğinin önemli nedenlerinden birisi olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma görece küçük bir örneklem üzerinde yürütülmüştür. Benzer çalışmaların daha büyük örneklemlemler ile gerçekleştirilmesi alanyazına katkı sağlayabilir. Siber zorbalık ile depresyon, intihar eğilimi, kaygı düzeyi gibi çeşitli psikolojik belirti arasındaki ilişkilerin ileride çalışılması da alanyazına katkı sağlayabilir. Öğrenciler arasında siber zorbalık vakalarının azaltılması için daha fazla tedbir alınması uygun bir tercih olur. Bu konuda veli, öğretmen ve yöneticilerin eğitilmesi uygulamada katkı sağlayıcı sonuçlar üretebilir. Öğrencilere yönelik de bu konuda eğitimler verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- ARICAK, O. T. (2009). "Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students", *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, s.167-184.
- AYPAY, A. ve Eryılmaz, A. (2011). "Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşları ve okul tükenmişliği arasındaki ilişkiler", *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(1), s. 181-199.
- BAKER, E. Ö. ve Kavşut, F. (2007). "Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık", *Eğitim Araştırmaları*, s. 27, s.31-42.
- BALKIS, M. Duru, E. Buluş, M. ve Duru, S. (2011). "Tükenmişliğin öğretmen adayları arasındaki yaygınlığı, demografik değişkenler ve akademik başarı ile ilişkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 29, s.151-165.

- BELİNDA, C. A., Holland, P., & Reynolds, R. (2014). "The effect of bullying on burnout in nurses: The moderating role of psychological detachment." *The Journal of Advanced Nursing*, s. 71(2), s. 381-390.
- CAZAN, A. M. ve Nastasa L. E. (2015). "Emotional intelligence, satisfaction with life and burnout among university students", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 180, s. 1574-1578.
- CHAMBEL, M.J. & Curren, L. (2005). "Stress in academic life: work characteristics as predictors of student well-being and performance", *Applied Psychology: An International Review*, 54(1), s. 135 - 147.
- CHANG, E. C., Rand, K. L., & Strunk, D. R. (2000). "Optimism and risk for job burnout among working college students: stress as a mediator", *Personality and Individual Differences*, 29(2), s. 255-263.
- CORDES, C. L. & Dougherty T. W. (1993). "A review and an integration of research on job burnout", *Academy of Management Review*, s. 18(4), s. 621-656.
- DEMPESEY, A. G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., & Storch, E. A. (2009). Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence. *Psychology in the Schools*, 46(10), 962-972.
- DİLMAÇ, B. (2009). "Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: lisans öğrencileri için bir ön çalışma", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), s. 1291-1325.
- DUE, P., Merlo, J., Fisch, Y. H. F., Damsgaard, M. T., Hetland, J., Currie, C., Gabhainn, S. N., Matos, M. G., & Lynch, J. (2009). "Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence: a comparative, cross-sectional, multilevel study in 35 countries", *American Journal of Public Health*, 99(5), s. 907-914.
- FİMİAN, M. J., Fastenau, P. A., Tashner, J. H. A & Cross, A. H. (1989). "The measure of classroom stress and burnout among gifted and talented students", *Psychology in the Schools*, s. 26, s. 139-153.
- FİTZPATRICK, K. M., Dulin, A. J., & Piko, B. F. (2007). Not just pushing and showing: School bullying among African American adolescence. *Journal of School Health*, 77(1), 16-22.
- FLEMİNG, L.C., & Jacobsen, K. H. (2009). "Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students." *Journal of School Health*, 79(3), s. 130-137.
- FREUDENBERGER H. J. (1974). "Staff burnout", *Journal of Social Issues*, s. 30, s. 159-65.
- GOLD, Y., Bachelor, P. & Michael, W. B. (1989). "The dimensionality of a modified form of the maslach burnout inventory for university students in a teacher-training program", *Educational and Psychological Measurement*, S. 49(3), s. 549-561.
- GÜNDÜZ, B., Çapri, B. ve Gökçakan, Z. (2012). "Üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 19, s. 38-55.
- HİNDUJA, S., & Patchin, J. W. (2007). "Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency", *Journal of School Violence*, S. 6, s. 89-112.
- HOFF, D. L., & Mitchell, S. N. (2009). "Cyberbullying: causes, effects, & remedies", *Journal of Educational Administration*, S. 47(5), s. 652-665.
- IVARSSON, T., Broberg A. G., Arvidsson, T., & Gillberg, C. (2005). "Bullying in adolescence: Psychiatric problems in victims and bullies as measured by the Youth Self Report (YSR) and the Depression Self- Rating Scale (DSRS)", *Nordic Journal of Psychiatry*, S. 59, s365-373.
- İLBAY, A. B. (2014). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü, Sakarya.
- KARA, S. (2014). *Lise öğrencilerinde okul tükenmişliği ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya üniversitesi, Sakarya.
- KEPENEKÇİ, Y. K., & Çinkır, Ş. (2006). "Bullying among Turkish high school students", *Child Abuse and Neglect*, S. 30(2), s. 193-204.
- KUTSAL, D. (2009). *Lise öğrencilerinin tükenmişliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- MASLACH, C. & Jackson, S.E. (1981). "The measurement of experienced burnout", *Journal of Organizational Behavior*, S. 22, s. 99-113.
- MASLACH, C. ve Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout*. San Francisco: Jossey-Bass.
- MCCARTHY M. E., Pretty, G. M. & Catano, V. (1990). "Psychological sense of community and student burnout", *Journal of College Student Development*, S. 31, s. 211-216.
- MEIER, S.F. & Schmeck, R.R. (1985). "The burned-out college student: A descriptive profile", *Journal of College Student Personal*, S. 261, s. 63-69.
- MENESSİNİ, E., Modena, M., & Tani, F. (2009). "Bullying and victimization in adolescence: concurrent and stable roles and psychological health symptoms", *Journal of Genetic Psychology*, S. 170(2), s. 115-133.
- ÖZDEMİR, M. ve Akar, F. (2011). "Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 17(4), s. 605-626.
- PERREN, S., & Hornung, R. (2005). "Bullying and delinquency in adolescence: victims' and perpetrators' family and peer relations", *Swiss Journal of Psychology*, S. 64(1), s. 51-64.
- PİNES, A.M. Aronson, E. & Kafry, D. (1981). *Burnout: From Tedium to Personal Growth*. New York: Free Press.
- RASKAUSKAS, J., & Stoltz, A. D. (2007). "Involvement in traditional and electronic bullying among adolescent", *Developmental Psychology*, S. 43(3), s. 564-575.
- SALMELA-ORO, K., Kiuru, N., Leskinen, İ. E. & Nurmi, E. (2009). "School-burnout inventory: Reliability and validity", *European Journal of Psychological Assessment*, S. 251, s. 48-57.
- SALMELA-ORO, K. & Tynkkynen, L. (2012). "Gendered pathways in school burnout among adolescents", *Journal of Adolescence*, S. 35(4), s. 929-939.
- SEÇER, İ. Halmatov, S. Veyis, F. ve Ateş, B. (2013). Okul tükenmişlik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Turkish Journal of Education*, 3(2), 16-24.
- SHİH, S. S. (2013). "The effects of autonomy support versus psychological control and work engagement versus academic burnout on adolescents' use of avoidance strategies", *School Psychology International*, S. 34(3), s. 330-347.
- Seçer, İ. (2015). "Okul tükenmişliği ile akademik güdülenme arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, S. 4(1), s. 424-433.
- SKAPINAKİS, P., Bellos, S., Gkatsa, T., Magklara, K., Lewis, G., Araya, S. S., & Mavreas, V. (2011). "The association between bullying and early stages of suicidal ideation in late adolescents in Greece", *BMC Psychiatry*, S. 11(22), s. 1-9.
- SMİTH, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness, and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying*. London: Goldsmith College, University of London.
- VİENO, A., Gini, G., & Santinello, M. (2011). "Different forms of bullying and their association to smoking and drinking behavior in Italian adolescents", *Journal of School Health*, S. 81(7), s. 393-399.
- WANG, M.T. Chow, A. Hofkens, T. & Salmela-Aro, K. (2015). "The trajectories of student emotional engagement and school burnout with academic and psychological development: findings from Finnish adolescents", *Learning and Instruction*, S. 36, s. 57-65.
- YBARRA, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). "Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, S. 45, s. 1308-1316.
- YILDIZ, S. M. (2015). "The relationship between bullying and burnout", *Sport, Business and Management: An International Journal*, S. 5(1), s. 6-20